

POÈTIQUES DE LA NATURA

Espais per a l'espiritualitat

Teresa-M. Sala
Irene Gras Valero (coords.)

Quaderns
d'art i natura

TAULA DE CONTINGUTS

Pròleg, per Teresa-M. Sala i Irene Gras Valero.....	9
NATURA I CIUTAT	
Espais naturals protegits i espiritualitat a l'Europa d'inicis del segle xx	
<i>Josep Maria Mallarach</i>	15
NATURALESES EN MINIATURA	
La naturaleza en juego. Poéticas del juguete artesanal en el arte europeo	
<i>Oriol Vaz-Romero Trueba</i>	35
Joguines i art infantil: els dons de Pomona i altres mites del nou-cents	
<i>Pere Capellà Simó</i>	65
TEATRE I NATURALESA	
La natura entre Maeterlinck i Adrià Gual	
<i>Hermann Bonnín i Llinàs</i>	85
ENTRE L'ESTÈTICA I LA NATURALESA	
De la mimesi i del símbol en la narrativa catalana de finals del segle XIX	
i principis del XX	
<i>Enric Cassany</i>	93
Perfils biogràfics dels autors	113

PRÒLEG

Poètiques de la natura. Espais per a l'espiritualitat és un recull de veus que es van fer sentir al simposi «Visions de la naturalesa a les arts del 1900», que tingué lloc del 25 al 27 de novembre de 2015 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona,¹ i inclou només una part de les aportacions que s'hi van fer. En un sentit general, i situats a finals del segle XIX i inicis del XX, vam reflexionar sobre la condició de la naturalesa com a font inexhaurible d'inspiració artística. Inlluïts pel culte a la natura, els creadors van configurar un imaginari poètic, simbòlic i oníric. D'altra banda, els plantejaments idealistes van conformar un marc de sensibilitats en què la idea de paisatge s'estén cap a espais preservats per a l'espiritualitat. Partint d'aquest supòsit, s'ha pretès aprofundir en la interrelació entre les arts i la naturalesa, tot integrant aquests aspectes des d'una òptica plural i orgànica.

En la primera jornada del Simposi es van desenvolupar visions de la naturalesa i la ciutat moderna en el marc dels espais protegits i la descoberta de les terres altes per part de poetes i artistes; la segona es dedicà al tema de la configuració d'un microcosmos lúdic, en el qual van entrar en diàleg dos investigadors que van abordar la història del joc i de la joguina; en la tercera es tractaren temes relacionats amb el teatre i la natura i, finalment, el darrer eix va estar dedicat a la literatura i les arts plàstiques, tot posant en relació alguns autors que representaren un reflex de l'ànima de l'artista a la fi de segle.

¹ En aquell punt de trobada, que es va convertir en un espai de reflexió i d'intercanvi, es van abordar alguns temes relacionats amb el projecte de recerca *La relació de les arts i la natura. Biologia i simbolisme a la Barcelona del 1900* (HAR2012- 35927). Així mateix, cal afegir que el simposi esmentat és la continuació de la jornada de recerca «Interpretacions sobre la naturalesa», que es va celebrar el 17 de desembre de 2014, i de la qual va derivar la publicació següent: CAPELLÀ SIMÓ, Pere i Galmés Martí, Antoni (coords.). *Arts i naturalesa. Biologia i simbolisme a la Barcelona del 1900*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2015.

Dins de l'eix «Naturalesa i ciutat», la conferència inaugural, «Espais naturals protegits i espiritualitat a l'Europa d'inicis del segle xx», va anar a càrrec de Josep Maria Mallarach, que va examinar els valors espirituals dels espais naturals conservats per mitjà de sistemes de governança ancestrals a Europa, així com els valors que apareixen en l'ideari dels parcs nacionals dels EUA, que van inspirar els europeus. A partir d'aquestes consideracions, Mallarach ens parla de la configuració d'un nou sentit espiritual de la naturalesa al segle XIX, fruit de la influència del Romanticisme i del simbolisme finisecular, i, alhora, de la convivència d'aquesta visió amb una altra de materialista, que reduïa la idea de natura a una dimensió del tot tangible i mesurable. La necessitat de protegir espais naturals i la reformulació de valors espirituals van ser l'essència del seu recorregut, tal com podreu descobrir en el seu escrit. Per a l'autor, tots aquests processos són importants no només per tal d'entendre com ha evolucionat durant aquests dos segles el concepte de conservació del patrimoni natural, a partir especialment de la creació dels parcs nacionals, sinó també per tal de respondre als interrogants que se'ns plantegen en l'actualitat i que demanen la resolució de nous reptes amb l'objectiu de millorar l'efectivitat d'aquesta preservació. Tot seguit, Teresa-M. Sala va parlar sobre la descoberta dels Pirineus des de la ciutat, com el que podem considerar una prefiguració del que seria el primer número de la col·lecció Quaderns d'Art i Natura, intitulat *Visions dels Pirineus. Entre la Renixença i el Modernisme*.

Del segon eix temàtic, «Naturaleses en miniatura», Oriol Vaz-Romero va fer la dissertació «La Naturaleza en juego: poéticas encontradas en torno al juguete artesanal (siglos XVI-XIX)», que va tenir la seva continuïtat en la intervenció de Pere Capellà Simó, que situà els jocs i les joguines en l'època de la industrialització. El primer ens mostra un repertori de joguines fabricades pels mateixos infants a partir d'elements naturals —fusta, pedres, fang...— que esdevenen artefactes ecològics de difícil conservació. Pere Capellà, en canvi, a «Joguines i art infantil: els dons de Pomona i altres mites del nou-cents» destaca el valor assolit per la joguina industrial o econòmica —especialment la que adopta la forma d'animals en miniatura— arran del debat entre art i indústria establert a mitjan segle XIX i de l'exhibició de joguets en les exposicions universals de l'època.

Per altra banda, l'eix «Teatre i naturalesa» va estar present en el simposi amb «Guimerà i la natura», desenvolupat per Enric Ciurans i que va esdevenir un avanç del llibre del mateix autor de la col·lecció «Singularitats», i amb «Els escenaris de la nova corporalitat (1878-1913)», de Carmina Salvatierra. En

aquest quadern que presentem hi trobarem la interpretació personal que Hermann Bonnín va fer sobre aquest tema a «La natura entre Maeterlinck i Adrià Gual». Bonnín ens parla de la concepció simbolista del teatre de la naturalesa i, per tant, de la configuració d'una poètica de l'inconscient i de l'enigma. Tanmateix, va encara més enllà i incita el lector a reflexionar sobre tot un seguit d'interrogants a manera de reflexió des del present.

El quart i darrer eix temàtic es titula «Entre l'estètica i la literatura». Des d'aquest àmbit, Enric Cassany, a «De la mimesi i del símbol en la narrativa catalana de finals del segle XIX i principis del XX», ens descriu altres visions de la naturalesa: les reflectides en les diverses tendències narratives que van confluïr a la Catalunya del tombant de segle. Tots aquests corrents, des del naturalisme, el simbolisme, el costumisme o el ruralisme, oscil·len entre dos pols: entre el concepte de *mimesi* —que cerca la immanència— i el de *símbol* —fonamentat en la transcendència—. A fi d'exemplificar-ho, Cassany fa un recorregut literari per algunes de les novel·les més representatives d'aquests corrents i ens mostra, per exemple, un tipus de naturalesa que no és altra cosa que un decorat de la vida rural o, fins i tot, un escenari que emmarca el conflicte social. Un altre tipus de concepció, de caràcter místic i suggestiu, reflecteix els estats de l'ànima. I finalment situa una natura originada com a resultat d'una visió que entrellaça realitat i símbol, com és la que se'ns mostra recreada en l'obra *Solitud*, de Víctor Català. Al seu torn, Sergio González-Crespo ens va parlar sobre els paisatges naturals amb significat humà, en una lectura literària comparada de Raimon Casellas i Thomas Hardy. Per concloure, Irene Gras Valero va abordar la concepció plàstica del paisatge en l'imaginari simbolista.

Del recorregut seguit per l'època de la industrialització, les relacions entre la naturalesa i el paisatge ens situen en un moment en què ressonen els cants de desesperació quimèrica pel que s'ha perdut i els clams futurs de recuperació ecològica. Una mirada, la nostra, que entra en diàleg amb els reptes del context crític en què es trobaven a finals del segle XIX i en què ens trobem ara. La manera creativa d'afrontar el futur dependrà de la capacitat de generar noves maneres de relacionar-se amb la natura des de l'ètica vinculada a l'estètica.

TERESA-M. SALA

IRENE GRAS VALERO

Farrera (Pallars Sobirà) a la tardor. Fotografia de Teresa-M. Sala.

NATURA I CIUTAT

ESPAIS NATURALS PROTEGITS I ESPIRITUALITAT A L'EUROPA D'INICIS DEL SEGLE XX

Josep Maria Mallarach

INTRODUCCIÓ

Per abordar aquest tema amb rigor, convé aclarir el punt de vista des del qual es planteja i concretar quins són els termes clau. En primer lloc, escau aclarir el que s'entén per espai natural protegit. La darrera definició internacional (UICN 2008) diu que es tracta d'«un espai geogràfic clarament definit reconegut, declarat i gestionat per mitjà d'instruments legals, o d'altra mena, per assolir la conservació —a llarg termini— de la natura, dels seus serveis ecosistèmics i dels seus valors culturals associats».¹ Aquesta definició inclou, per tant, dos conjunts d'espais naturals protegits: els que són reconeguts, declarats i gestionats per mitjà d'instruments legals, i els que ho són per mitjà d'una «altra mena» d'instruments, que fins fa poc havien estat menystinguts.

Els conceptes de natura emprats a Europa al tombant de segle eren diversos i estaven immersos en un procés de canvi, impulsat per la difusió progressiva del reduccionisme materialista. Des de la revolució científica (s. XVII-XVIII) es va anar reduint de manera progressiva l'abast original del concepte llatí *Natura* (*Natus* = d'on neix tot), és a dir, allò que neix per si mateix, fins a quedar limitat a la dimensió material, tangible i mesurable. En els àmbits afectats per la nova mentalitat materialista, van «desapareixent les presències subtils i espirituals de la Natura, i per tant, els seus valors intrínsecs associats».²

1 DUDLEY, Nigel (ed.). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland: IUCN, 2008, p. 8 i 9.

2 NASR, Seyyed Hossein. *Religion and the Order of Nature*. Nova York: Oxford University Press, 1996, p. 310.

És a dir, les diverses visions tradicionals de la Natura, sostingudes per les cosmologies indígenes, judeocristiana, islàmica —reinterpretades en molts països pel Romanticisme—, estaven en conflicte amb la nova visió reduccionista i materialista que anava guanyant terreny en els ambients urbans. Ens referim al concepte teològic de Creació (en les tres religions abrahàmiques) o al concepte dels fenòmens naturals com ara signes o miracles divins (*ayat*) característic de l'islam, així com a la consideració de la natura com a teofania, pròpia de les esglésies cristianes orientals. També subsistia, en ambients cultes, el concepte clàssic de cosmos, amb la doble dimensió d'ordre i bellesa, a tots els nivells de la realitat (micro, meso, macro i meta). En els països eslaus, el concepte de *Príroda*, la que neix i es regenera per si mateixa, és anàleg al de Natura de les llengües llatines i altres llengües europees que l'han adoptat.

Ara bé, el que és realment important és que del concepte tradicional de Natura (amb majúscules) se'n deriven valors, significats i vincles que hi han establert les comunitats humanes, més enllà de la relació utilitària: la meravel·la, la contemplació, la meditació, la pregària i la visió. Per exemple, en la tradició indígena sami, el concepte clau de «manteniment de la vida (*birgejupmi*)» s'aplica a la manera virtuosa de relacionar-se amb el món natural, per conservar la salut personal i col·lectiva, tant material com espiritual.³ El concepte d'espiritualitat fa referència, en general, a la disposició que posseeixen aquelles persones o comunitats que s'interessen pel món de l'Esperit. A l'Europa del tombant de segle coexistien una diversitat notable d'espiritualitats: la cristiana llatina, oriental i reformada, amb diferències notòries pel que fa a la teologia de la creació; la musulmana als països balcànics i Turquia, que comprenia la sunnita exotèrica i esotèrica —és a dir, suffi—, a més de la dels alevi-bektashi;⁴ la precristiana, que incloïa diverses tradicions xamàniques o animistes presents als països septentrionals i orientals, a més d'una espiritualitat no confessional —fos teista o no— que s'expressava sovint a través de les arts.

3 PORSANGER, Jelena. «Indigenous Sami religion: General considerations about relationships». A MALLARACH, J.-M.; PAPAYANNIS, T.; VÄISÄNEN, R. (eds.). *The Diversity of Sacred Lands in Europe: Proceedings of the Third Workshop of the Delos Initiative — Inari/Aanaar 2010*. Gland, Suïssa: IUCN; Vantaa, Finlàndia: Metsähallitus Natural Heritage Services, 2012, p. 37-46 [en línia: <https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Muut/delos3.pdf> (consulta: 26/1/2018)].

4 LYRATZAKI, Irini. «Alevi-Bektashi communities in south-eastern Europe: Spiritual heritage and environmental consciousness». A MALLARACH, J.-M.; PAPAYANNIS, T.; VÄISÄNEN, R. (eds.). *The Diversity of Sacred Lands in Europe...*, op. cit., p. 95-108.

En tot cas, l'espiritualitat de què parlem es refereix a un conjunt d'aspectes o valors immaterials que s'atribueixen a la Natura, que és possible percebre directament i connectar-hi d'alguna manera, sigui perceptiva o existencial, ritual o sacramental.

ESPAIS NATURALS PROTEGITS TRADICIONALS I MODERNS

Condicionades pel paradigma de la modernitat, moltes històries de conservació de la natura parteixen dels instruments que s'han creat per protegir-la durant els darrers dos segles, i quan es fa esment d'algun precedent històric el consideren esporàdic, singular i poc rellevant.⁵ La realitat, però, és ben diferent. A inicis del segle xx coexistien a Europa dues famílies d'espais naturals protegits d'importància desigual. La primera família la formaven uns espais naturals amb valors excepcionals, clarament definits, reconeguts, declarats i gestionats per mitjà d'instruments legals propis de cada estat; hi destacaven els flamants parcs nacionals, que els nous estats nacionals començaven a establir. La segona família, molt més nombrosa i diversa, existia des de feia segles, de vegades mil·lennis, i comprenia un conjunt heterogeni d'espais naturals no sempre clarament definits i reconeguts, amb uns valors naturals, culturals i espirituals generalment significatius, que eren gestionats per mitjà de sistemes de governança vinculats als substrats culturals, ètnics i religiosos de cada país, o de diverses regions dins d'un país, quasi sempre amb altres propòsits a més de la conservació de la natura. Aquesta darrera família d'espais naturals es pot anomenar tradicional en el sentit que els sistemes de governança, els coneixements ecològics i totes les seves pràctiques eren transmesos de manera orgànica sovint des de temps reculats, a voltes immemorials. Començarem per aquests darrers, atès que a inicis del segle xx eren els més nombrosos, extensos i diversos a Europa.

5 Per exemple: PALUZIE, Lluís. *Los espacios naturales protegibles. Su protección, regulación legal e incidencia en la ordenación del territorio*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, 1990, p. 24-33, i BOADA, M. *Parcs naturals, més enllà dels límits*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1999.

ESPAIS NATURALS CONSERVATS TRADICIONALS

La història de la conservació de la natura amb una visió equànime, integradora i respectuosa de les diverses cosmologies que s'han succeït a Europa encara està per escriure. Sabem que els nostres avantpassats prehistòrics tenien una cosmologia que atorgava valor espiritual a la Natura, i podem inferir que havien establert territoris sagrats, si els comparem amb els pobles indígenes actuals que tenen una organització social i territorial similars. Els primers registres escrits grecs ens parlen dels antics *temenos* (espais naturals sagrats) en muntanyes, illes, llacs, boscos, etc. on, finalment, s'hi van establir santuaris, primer bastits amb fang o fusta, i al cap d'uns segles, amb pedra. Aquest model predominava en la majoria de pobles europeus de l'època: celtes, germànics, eslaus, etc. L'historiador romà Corneli Tàcit (segle I aC) va deixar escrit que «Els antics germans consideraven indigne de la majestat dels déus bastir-los temples, per això els consagraven boscos, on només poden ser-hi percebuts per l'ull de la reverència».⁶ Un altre autor llatí coetani, el geògraf Pomponi Mella, consignà que els druides ensenyen moltes coses als representants de la noblesa, de manera secreta, en llargs períodes, ja sigui en coves o en boscos vells i allunyats.

Al nord d'Europa, sobretot a la península Escandinava i el nord de Rússia, a inicis del segle XX existien nombrosos espais naturals conservats pels pobles indígenes boreals (sami, nenet, etc.), per als quals tenien, i tenen encara, un caràcter sagrat.⁷ Així mateix, als països bàltics, especialment Estònia i Lituània, subsistien espais naturals sagrats vinculats a tradicions precristianes, com ara la *maausk* d'Estònia, entre els quals destacaven centenars de boscos sagrats (*hiis*).⁸ A l'Europa central i l'oriental destaca la densitat d'espais naturals sagrats de diverses civilitzacions precristianes, com la de l'antiga Dàcia, espais que es conserven vius a la serralada dels Càrpats.⁹

6 TACITUS. *Complete Works of Tacitus*. Nova York: Random House, 1942.

7 DAVYDOV, Alexander N. «Synergies between spiritual and natural heritage for habitat conservation in the Barents euro-Arctic region». A MALLARACH, J.-M.; PAPAYANNIS, T.; VÄISÄNEN, R. (eds.). *The Diversity of Sacred Lands in Europe...*, op. cit., p. 245-257.

8 KAASIK, Ahto. «Conserving sacred natural sites in Estonia». A MALLARACH, J.-M.; PAPAYANNIS, T.; VÄISÄNEN, R. (eds.). *The Diversity of Sacred Lands in Europe...*, op. cit., p. 61-74.

9 CATANOIU, Sebastian. «The Carpathian Mountains, a realm of Sacred Natural Sites». A MALLARACH, J.-M.; PAPAYANNIS, T.; VÄISÄNEN, R. (eds.). *The Diversity of Sacred Lands in Europe...*, op. cit., p. 217-230.

Exemplar de *zapis* a Kusadak.
Font: Wikimedia Commons.

Als països o regions vinculats a les esglésies cristianes orientals i occidentals hi havia una munió d'espais naturals conservats, vinculats a santuaris o eremitoris (a voltes establerts damunt d'antics *temenos* precristians) units per xarxes de rutes i camins de pelegrinatge, amb altres espais protegits al seu voltant. Entre els espais naturals establerts amb principis religiosos per l'Església romana escau destacar els anomenats «deserts carmelitans», creats a partir d'un model establert al segle XVI a Castella i destinats a acollir recessos contemplatius «en presència de la bellesa i l'harmonia de l'univers».¹⁰ Al tombant del 1900 les esglésies cristianes orientals seguien consagrant arbres (*zapis*) o declarant boscos excomunicats (*aforismeno*) per protegir-los,¹¹ i mantenien vius els rituals sacramentals amb la natura, que ja estaven en declivi en l'Església llatina i quasi havien desaparegut de les esglésies reformades.

Les comunitats monàstiques cristianes, fidels a regles de vida ancestrals, com la de sant Basili (segle IV) a Orient i la de sant Benet (segle VI) a Occident, seguien custodiant i gestionant curosament extensos territoris i espais naturals en els ecosistemes més diversos a l'Europa de l'Est i intentaven restablir-se a l'Europa occidental, després dels efectes traumàtics de les revolucions i les desamortitzacions successives del segle XIX.¹²

10 RUIZ, Antonio; HUSILLOS, Ignacio. *El desierto de Las Palmas. Historia y vida*. Castelló de la Plana: Fundación Desierto de Las Palmas, 2008.

11 STARA, Kaliopi. «Northern Pinods National Park excommunicated forests». A MALLARACH, Josep Maria (ed.). *Spiritual Values of Protected Areas of Europe*. Bonn: German Federal Agency for Nature Conservation, 2012, p. 69-74.

12 MALLARACH, Josep-Maria; CORCÓ, Josep; PAPAYANNIS, Thymio. «Christian monastic lands as

El conjunt d'aquests espais naturals conservats era molt més extens en aquells territoris on els governs no havien expropiat les propietats de les organitzacions religioses o dels sistemes comunals tradicionals dels antics règims. Un exemple singular era l'estat monàstic autònom del mont Athos (*Agios Óros*), al nord-est de la Grècia actual, protegit pels sultans otomans i que aplegava la concentració monàstica més gran d'Europa: prop de 700 assentaments monàstics i una població al voltant de 50.000 monjos i ermitans, establerts en una península muntanyosa que conservava un patrimoni natural i cultural excepcional, amb gran diversitat i integritat, des de feia més d'un mil·lenni.¹³

Un segon conjunt d'espais naturals tradicionals, menys conegut, es trobava a les províncies otomanes europees, on existia un ventall d'espais naturals conservats segons principis islàmics. N'hi havia de vinculats als llocs en què s'aplegaven les comunitats sufis dels Balcans (*tekkes*), en indrets curiosament seleccionats i gestionats, on cada element del paisatge era considerat un signe (*ayat*) explícit de la divinitat i un suport tangible de la via espiritual (*tariqah*), dels quals encara queden exemples a Bòsnia i Hercegovina.¹⁴ També hi havia nombrosos espais naturals conservats a mà morta (*waqfs*), gestionats per atendre necessitats socials (orfes, vídues, mesquites, madrasses i altres obres benèfiques), alguns dels quals eren considerats reserves naturals (*hima*). Un darrer grup, diferent de tots els anteriors, el constituïen els espais naturals sagrats preservats per les comunitats d'alevi-bektashi, inspirats per una cosmologia que aplegava cosmologies preislàmiques —incloses les xamàniques— amb l'islam. D'aquests santuaris naturals, protegits estrictament, n'hi havia a la província albanesa i abundaven en diverses províncies d'Anatòlia.

La majoria d'aquests espais naturals, activament conservats per sistemes de governança tradicionals durant segles, van desaparèixer en pocs decennis, durant o després de les revolucions del 1912, o de la Primera Guerra Mundial, fet que va suposar una ruptura molt important, l'impacte de la qual encara ha

protected landscapes and community-conserved areas: an overview». *PARKS Journal*, núm. 22-1, 2016, p. 63-78.

13 SPEAKE, Graham. *Mount Athos. Renewal in Paradise*. New Haven, Londres i Singapur: Yale University Press, 2002, p. 294.

14 HADZIMUHAMEDOVIC, Amra. «The Challenge of protecting spiritual values of Bosnian cultural landscapes through Annex 8 of Dayton Peace Accord, Bosnia». A MALLARACH, Josep-Maria (ed.). *Spiritual Values of Protected Areas of Europe...*, op. cit., p. 47-54.

estat poc estudiat a escala europea. Molts d'aquests espais naturals protegits van ser privatitzats, d'altres van passar a ser patrimoni públic. Els més afortunats van esdevenir espais naturals protegits de nova generació, és a dir, parcs nacionals, reserves naturals, etc. Alguns, pocs, generalment aïllats en indrets remots, van poder mantenir vives les velles fórmules tradicionals de conservació, d'una manera més o menys precària, al llarg de tot el segle xx.

EL CONTEXT ON SORGEIXEN ELS PARCS NACIONALS

Els *national parks* (parcs nacionals) sorgeixen gairebé alhora a Austràlia i als Estats Units d'Amèrica (EUA).¹⁵ Com que els darrers han esdevingut una potència mundial i han estat molt més influents, ens limitarem a examinar-ne breument el context. L'any 1776 les colònies britàniques de Nova Anglaterra (New England) s'independitzen de la metròpoli i emprenen la seva expansió colonitzadora cap a l'oest, guiades per la convicció que aquest era el destí manifest que la Providència els havia reservat (*Manifest Destiny*). Aquesta expansió va comportar nombroses lluites —militars, polítiques i econòmiques— contra els pobles indígenes autòctons, que es van dur a terme en nom del progrés i la democràcia. A mesura que els colonitzadors anaven vençant les nacions autòctones, s'anaven creant els nous estats. Aquest procés va comportar l'extermini de nombrosos pobles nadius i el desplaçament de la majoria dels altres, que van ser confinats en territoris declarats *Native American Reservations* (reserves per a indígenes americans). Els primers parcs nacionals van ser declarats aleshores, mentre tenia lloc la guerra civil entre els estats del nord i els del sud. Van ser els parcs nacionals de Yosemite i Mariposa Grove, creats l'any 1864 al nou estat de Califòrnia, fet que va passar quasi desapercebut per motius obvis. Al cap de cinc anys, el 1871, la llei d'apropiació índia va eliminar el dret a la sobirania de totes les nacions índies en els nous estats units, i l'any següent es va crear el Parc Nacional de Yellowstone, la gestió del qual va anar a càrrec del famós Setè de Cavalleria, el mateix cos de l'exèrcit federal responsable de genocidis de poblacions indígenes indefenses, com el de Wounded Knee. El 1877 la llei federal

15 Les sis categories internacionals d'espais naturals protegits definides per la IUCN són: 1) reserva integral, 2) parc nacional, 3) monument natural, 4) reserva natural gestionada, 5) paisatge protegit, 6) espai natural protegit amb gestió tradicional dels recursos. *Cfr.* nota 1.

d'adjudicació índia va eliminar tots els sistemes de governança tradicionals, així com els règims de tinença comunals i tribals, i d'aquesta manera es va completar la subjecció de totes les nacions indígenes, violant tots els tractats que el govern federal hi havia signat anteriorment. A conseqüència de guerres, epidèmies, desplaçaments forçosos, etc., l'any 1918 la població indígena del territori que formaven els nous Estats Units d'Amèrica s'havia reduït quasi el 90% respecte a la que s'estima que hi havia quan es va declarar la independència de la Corona britànica, alhora que havien desaparegut prop del 60% de les seves llengües i les tribus supervivents quedaven confinades en «reserves per a indígenes» la superfície conjunta de les quals amb prou feines arribava al 2% del país.¹⁶

En aquest context militar i polític es van desenvolupar i consolidar un seguit de creences que confluïren en la necessitat de crear el sistema de parcs nacionals als nous estats units: d'una banda, un vincle espiritual amb la natura prístina i una actitud autocomplaent envers la preservació d'unes meravelles naturals que són motiu d'orgull nacional; de l'altra, una reacció contra el materialisme de l'estil de vida dominant i, també, en un sentit més pragmàtic, la preservació de la natura entesa com un recurs per sostenir el turisme i el comerç recreatiu.¹⁷ La creació i l'establiment dels parcs nacionals es produeix, doncs, en paral·lel a la creació i l'establiment de les reserves indígenes, de manera que no és exagerat afirmar que són dues cares de la mateixa moneda associades a greus problemes de justícia social.

Per als colonitzadors dels nous estats nord-americans, la literatura i la pintura de paisatges van tenir un paper molt important per configurar i consolidar una visió d'un terme sense equivalent en les llengües llatines, el de *wilderness*, és a dir, natura primigènia o salvatge, una mena d'Edèn sense habitants, tal com ho mostren les extraordinàries pintures d'Albert Bierstadt, per exemple *Bridal Veil Falls*, del Parc Nacional de Yosemite (1871), o de Thomas Moran, com ara *The Gran Canyon of the Yellowstone River* (1897), amb paisatges grandiosos, sublims i solitaris.

Entre els personatges més influents en el discurs que va conduir a la preservació d'espais naturals escau destacar Henry David Thoreau, John Muir i

16 MALLARACH, Josep Maria. «Parques nacionales versus reservas indígenas en los EE.UU.: un modelo en cuestión». *Ecología Política*, núm. 10, 1996, p. 25-34.

17 SAX, Joseph L. *Mountains without handrails. Reflections on the National Parks*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1980.